
‘werken van de verbeelding’ gunt De Clercq zich nog, omdat ze, geschreven door bekeerde christenen, christelijk en stichtend waren.

Hierboven zijn facetten belicht van het geloofsleven van De Clercq, voornamelijk met behulp van de *Mémoires* van 1828 en 1829: kerkgang en verkeer met predikanten, omgang met gelijkgezinden, gezinsleven, toenemende culturele ascese. Genoeg om zijn spiritualiteit in de Haagse jaren te karakteriseren.

Die spiritualiteit had als basis het orthodox-protestantse geloof van de vaderen, zoals vastgelegd op de Synode van Dordrecht in 1618 in de zogenoemde bijzondere belijdenisgeschriften – naast de vanouds geldende algemene belijdenisgeschriften, zoals de Apostolische geloofsbelijdenis. Officieel golden die in de Nederlandse Hervormde kerk, maar in de ogen van de Réveil mensen werden ze daar niet of nauwelijks gehandhaafd. Voor de kringen van het Réveil golden alle leerstukken ten volle. Ook De Clercq aanvaardde ze, hij was er grondig in onderwezen door Da Costa, die hij er ook wel vanuit Den Haag over raadpleegde. De meeste moeite had hij gehad met het dogma van de predestinatie. Maar in 1829 kan hij ook deze plaatsen: wie erkent dat de rechtvaardiging door het geloof in Christus de grond is van het Protestantisme en dat wie in de Zoon gelooft het eeuwige leven heeft en dat dit geloof door de Heilige Geest is geschonken, die erkent de predestinatie in zijn hart. Wie niet gelooft, veronderstelt De Clercq, zal zichzelf daarvan beschuldigen. Verder wil hij niet gaan: ‘doch hier houdt dunkt mij het geopenbaarde op en het overige zijn de verborgenheden Gods.’ Met andere woorden: wel een voorbestemming tot de hemelse zaligheid, geen geloof aan een voorbestemming voor de hel. Dit voorbehoud maakte hij vaker.

Het orthodoxe geloof zoekt hij onder het gehoor van de predikanten bij wie hij ter kerke gaat. De preek lijkt voor hem het voornaamste onderdeel van de eredienst te zijn – soms vermeldt hij ook het gebed als ‘zegenrijk’. Over de gemeenschap met de andere kerkgangers, de ‘gemeenschap der heiligen’ schrijft hij nergens. De kerkgang is voor hem een behoefte om zelf versterkt te worden in het geloof. In de kerk wil hij het geloof in al zijn volheid van de kansel gepredikt krijgen. Vandaar dat hij de dominees graag de maat neemt en de geloofsontwikkeling van Secrétan op de voet volgt.

Aan het Avondmaal hecht De Clercq grote waarde. Hij is ernaar toe gegroeid, in de eerste Haagse jaren had hij er geen behoefte aan en als hij dan eens deelnam aan een avondmaalsdienst, verlangde hij intussen naar de gewone weekdagen. Op de zondag vóór de avondmaalsviering placht er een ‘voorbereidings’dienst gehouden te worden, met de bedoeling dat die voorbereiding in de loop van de